

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Haagsche quaesties

Een studie naar de ontwikkeling van de culturele infrastructuur in Den Haag 1890-1920

van der Riet, M.E.

Publication date

2020

Document Version

Other version

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van der Riet, M. E. (2020). *Haagsche quaesties: Een studie naar de ontwikkeling van de culturele infrastructuur in Den Haag 1890-1920*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Het publiek poseert zelfbewust voor de foto: deze mensen weten zich de bezoekers van de allerlaatste voorstelling in de Haagse Koninklijke Schouwburg. Na het traditionele *Spectacle-Coupé* van de Fransche Opera van die zondag 31 maart 1912 zou het bijna 110 jaar oude theater plaatsmaken voor een groots ontwerp van de Weense *Kaiserliche und Königliche Oberbauraten Fellner und Helmer*. Naar dit project was twee decennia zorgvuldig toe gewerkt. Maar nog geen jaar later was het hele plan van de baan. Deze onverwachte wending bleek meer dan een incident, ja zelfs illustratief voor de majeure veranderingen in die tijd.

De 'schouwburgquaestie' vormde de aanleiding tot dit onderzoek. Het vraagstuk stond niet op zich zelf. Naast de schouwburgquaestie en een eveneens langdurige museumquaestie kende Den Haag nog een museumkwestie (met een k) en een orkestkwestie. Al deze vraagstukken waren in de hofstad, meer dan elders, nauw verweven met de grootstedelijke problematiek van die tijd. Deze studie plaatst deze quaesties in context; de drie decennia tussen 1890 en 1920 bleken cruciaal voor het Haagse theater en de Koninklijke Schouwburg, het Gemeentemuseum en het Residentie-Orkest. Elk van deze instellingen kreeg in deze periode een eigen plek, programmering en publiek; hier werd de basis gelegd voor het Haags gemeentelijk cultuurbeleid, dat tot op de dag van vandaag herkenbaar is. Tegelijkertijd plaatst dit onderzoek enige kanttekeningen bij de recente geschiedschrijving van de stad.

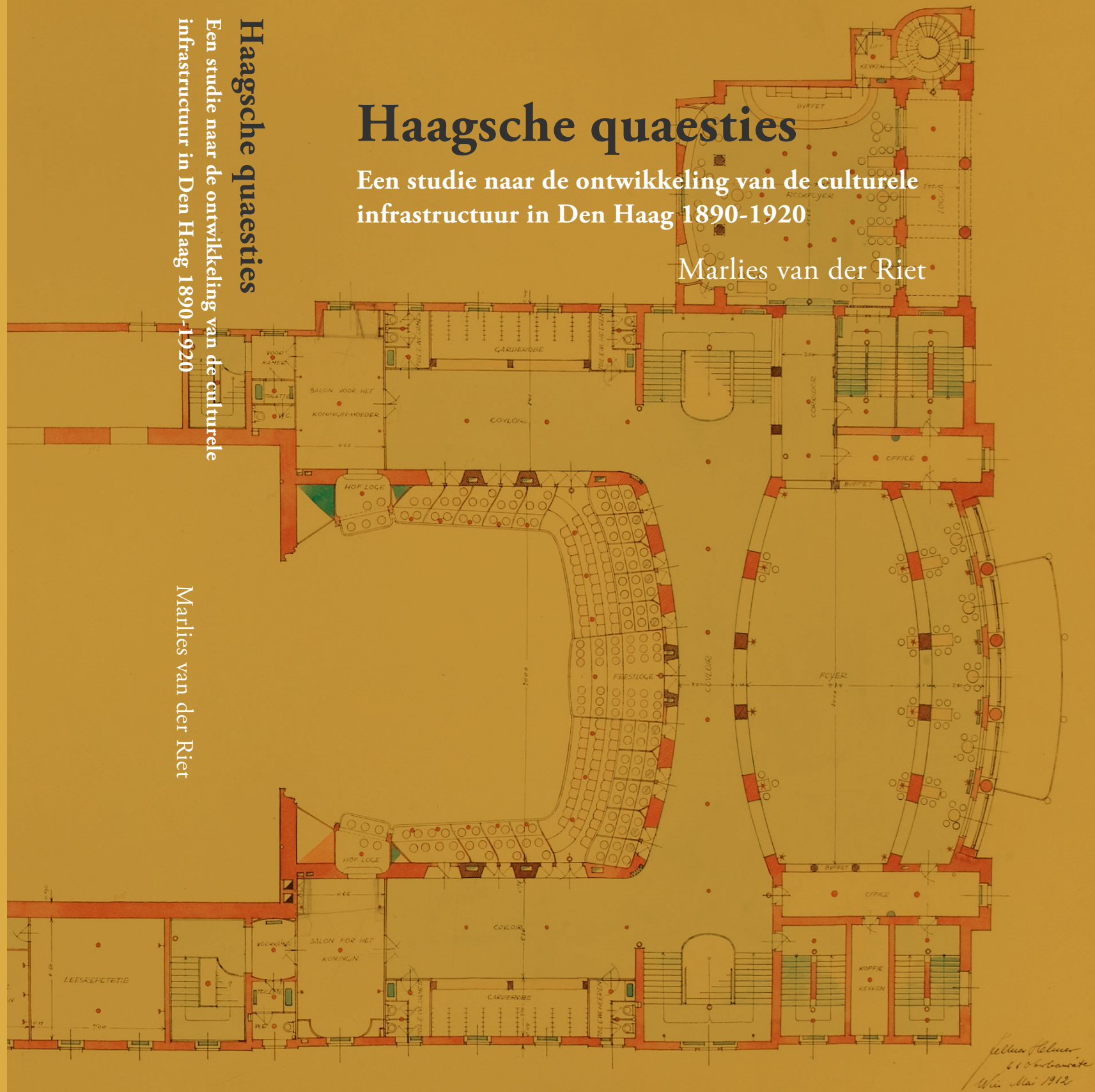
Haagsche quaesties

Een studie naar de ontwikkeling van de culturele infrastructuur in Den Haag 1890-1920

Marlies van der Riet

Haagsche quaesties
Een studie naar de ontwikkeling van de culturele infrastructuur in Den Haag 1890-1920

Marlies van der Riet

Haagsche quaesties

**Een studie naar de ontwikkeling van de culturele
infrastructuur in Den Haag 1890-1920**

Voor mijn ouders

Op de omslag: Atelier Fellner & Helmer Wenen, *Ontwerp schouwburg 's-Gravenhage – plattegrond eerste rang*, ingekleurde reproductie op blauw linnen, mei 1912, 67,5 x 126 cm, HGA Commissies KS; *Laatste voorstelling van de Franse Opera in de Koninklijke Schouwburg*, foto M.M. Couvée, 31 maart 1912, HGA.

Dit proefschrift verschijnt in een oplage van 30 exemplaren. Het heeft geen ISBN.

© Marlies van der Riet, Den Haag

Engelse vertaling: UvA Talen

Layout en print: Guus Gijben, proefschrift AIO

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt zonder nadrukkelijke voorafgaande toestemming van de auteur.

Haagsche quaesties
Een studie naar de ontwikkeling van de culturele
infrastructuur in Den Haag 1890-1920

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Universiteit van Amsterdam
op gezag van de Rector Magnificus
prof. dr. ir. K.I.J. Maex
ten overstaan van een door het College voor Promoties ingestelde commissie,
in het openbaar te verdedigen in de Agnietenkapel
op dinsdag 22 september 2020, te 15:00 uur

door Maria Elisabeth van der Riet
geboren te Boxmeer

Promotiecommissie

Promotor:	prof. dr. F. Grijzenhout	Universiteit van Amsterdam
Overige leden:	prof. dr. R.A.M. Aerts	Universiteit van Amsterdam
	prof. dr. J.T.M. Bank	Universiteit Leiden
	dr. P.A. Brouwer	Universiteit van Amsterdam
	prof. dr. W.J.H. Furnée	Radboud Universiteit
	prof. dr. Y.B. Kuiper	Rijksuniversiteit Groningen
	prof. dr. H. Ronnes	Universiteit van Amsterdam

Faculteit der Geesteswetenschappen

‘Ik heb mij op mijn oude dag nog een promotie gemaakt: ik ben gepromoveerd van conservatief tot vrij-liberaal en roep, om mij dien eeretitel waardig te maken: leve de vrijheid, ook op kunstgebied. Laat de kunst voor zichzelf werken, maar stel haar niet onder een commissie van deskundigen van verschillende richting, liefst politieke, want dat komt er ook nog bij. Wat slecht is gaat vanzelf wel naar beneden. Wat goed en groot is blijft. Resumerende kan ik mij dus niet vereenigen met het voorstel van B en W om een commissie te benoemen al of niet uit den Raad. Ik voorzie daarvan eindelooze ellende. En wil men in allen gevalle een commissie, dan benoeme men alleen een commissie voor het zakelijke, maar men late de kunst vrij.’¹

---

1 Mr. J.A.H. baron van Zuylen van Nijevelt. Vergadering 4 februari 1918. *Handelingen Gemeenteraad* (1918).

Inhoud

1 Inleiding: Hofstad	13
1.1 De aanleiding	15
1.2 Cultuurbeleid en een nieuwe elite	18
1.3 De koningen en het culturele leven	22
1.4 De periode 1890-1920	24
1.5 Stads geschiedenis en cultuur: nieuwe vragen	27
1.6 1887 of 1890; hofstad en stad van nijverheid	30
1.7 Uitwerking en bronnen	35
1.8 ‘Zoo ik iets ben...’	39
Noten	42
2 Dilettanten: distinctie en verheffing	55
2.1 De schouwburg: gemeente en koninklijk mecenaat	58
2.1.1 Het begin van de schouwburgquaestie	58
2.1.2 Particulier initiatief: de NV Schouwburgmaatschappij	63
2.1.3 De koninklijke Fransche Opera	65
2.1.4 Het Nederlands toneel in Den Haag	67
2.1.5 Een nieuwe schouwburgexploitant	70
2.2 Muziek: particulier initiatief en zomers vertier	72
2.2.1 De Nationale Zangschool voor Handwerkslieden	73
2.2.2 Concert Diligentia en het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen	74
2.2.3 De seizoenen: vlucht uit de stad	77
2.3 Haags erfgoed: de veranderende omgeving	82
2.3.1 Het Gemeentemuseum	83
2.3.2 Het genootschap ‘die Haghe’	86
2.3.3 ‘Die Haghe’, Pulchri en de Kunstkring	88
2.3.4 Volksverheffing: het Museum van Kunstnijverheid	89
2.3.5 Meer ontwikkelden en ’t belang van minder ontwikkelden	91
2.4 De inhuldigingsfeesten: de onzichtbare hand	94
2.4.1 De organisatie van de inhuldigingsfeesten	95
2.4.2 De stad: de erepoorten en illuminaties	97
2.4.3 De voorbereiding van de [gala-]kunstavond	98
2.4.4 ‘Haagsch kale bluf...’	102
2.4.5 De Tentoonstelling van Vrouwenarbeid	103
2.5 Tot besluit	107
Noten	110

3 Het orkest: een muzikale band hersteld	131
3.1 Ambities en kansen: Viotta en het Haagse muziekleven	133
3.1.1 De vacature aan de Koninklijke Muziekschool	134
3.1.2 Nogmaals 1898: de gala-kunstavond en de polemiek	137
3.1.3 Den Haag en de vreemdelingen; de Vredesconferentie	139
3.2 De Haagse Wagnerianen	141
3.2.1 Wagner in Den Haag	142
3.2.2 De Wagner-Zangvereniging	143
3.2.3 Van Zuylen van Nijevelt en andere oude vrienden	146
3.2.4 Het netwerk: old boys en ‘old girls’	150
3.2.5 Den Haag en Bayreuth; de internationale stad	151
3.3 Stedelijke representatie	154
3.3.1 De eerste jaren, het zangkoor en het orkest	155
3.3.2 Het provinciestadje	157
3.3.3 Den Haag voor de Hagenaars	160
3.3.4 De Tweede Vredesconferentie	164
3.4 De strijd om (inter)nationale erkenning: de orkest-kwestie	166
3.4.1 Mengelberg	167
3.4.2 Om de gunst van het hof	168
3.4.3 De strijd om subsidie	172
3.4.4 Gemeentelijke subsidie, november 1912	173
3.4.5 Bouwen voor de toekomst	175
3.5 Tot besluit: behoudzucht en chauvinisme?	180
Noten	183
4 Het theater: een schouwburg van gemeentewege	201
4.1 Hofstedelijke allure 1899-1901	203
4.1.1 De Haagse schouwburg en de opera	204
4.1.2 Het burgerrecht van de Fransche Opera	208
4.1.3 Met gesloten deuren	210
4.2 Het advies van de Raadscommissie: woekeren met de ruimte	213
4.2.1. ‘Dat van gemeentewege een schouwburg zal worden gebouwd’	214
4.2.2 ‘Een schouwburg te bouwen op het Voorhout’	216
4.2.3 ‘Nassau-blauw’	219
4.2.4 De Vredestempel en het uitbreidingsplan	221
4.2.5 Berlage en het schouwburgplan	223
4.2.6 Berlages uitbreidingsplan	229
4.3 Hofstad	232
4.3.1 De sleutelroman	233

4.3.2 Het raadsbesluit van 1910, het concours	236
4.3.3 Nieuwe voorstellen: burgemeester Van Karnebeek	242
4.3.4 Het protest van de ‘monumentenbeschermers’, najaar 1912	243
4.3.5 De verbouwing van de schouwburg	245
4.4 Bestuurlijk ingrijpen: naar een nieuw cultuurbeleid	248
4.4.1 De politiek en de schouwburg-exploitatie	249
4.4.2 (Naar een nieuw) Nederlands toneel	251
4.4.3 De laatste jaren van de Franse opera	255
4.5 Tot besluit: stedelijke (h)erkenning	258
Noten	260
5 Het museum: het geheugen van de stad	277
5.1 Hofstedelijk leven	280
5.1.1 De Commissie van Beheer	280
5.1.2 Genootschappen en verenigingen	283
5.1.3 Haags mecenaat	285
5.1.4 Grondpolitiek en een bergplaats voor kunstschaten	288
5.2. Een nieuwe generatie	290
5.2.1 Het belang van vreemdelingen	291
5.2.2 De motie Jurriaan Kok: splitsing van verzamelingen	293
5.2.3 De voorgeschiedenis: de archivaris en zijn netwerk	295
5.2.4 Een ‘Haagsche Museumkwestie’	297
5.2.5 De Bond tot Bescherming der Schoonheid van ‘s-Gravenhage	299
5.3 Museumprofessionals	300
5.3.1 Directie en bestuurswisselingen in het Gemeentemuseum	301
5.3.2 Het richtsnoer van Van Gelder, mei 1912	302
5.3.3 Herinrichting	304
5.3.4 Een productief bedrijf	306
5.3.5 De nota van Van Gelder	308
5.4 Herstel van ‘den ouden eere naam?’	310
5.4.1 Van Karnebeek, het ‘zesde commissielid’	311
5.4.2 Gemeentepolitiek en cultuur	313
5.4.3 Publieksbereik	314
5.4.4. Twee museale herinrichtingen: schoonheid en opvoeding	316
5.4.5 Vergeten	319
5.4.6 Herinneren	322
5.5 Tot besluit	326
Noten	329

6 Tot besluit: geritsel achter het gordijn	345
6.1 Een nieuw fundament	345
6.2 Bouwheren	349
6.3 Naar een Haags cultuurbeleid	354
6.4 Beleving en beeldvorming	357
Noten	359
Samenvatting	361
Summary	377
Bronnen en geraadpleegde literatuur	392
Woord van dank	410